

Historian ja naisidentiteetin uudelleenkirjoittaminen Michelle Cliffin romaaniutuotannossa

K a i s a I l m o n e n

Karibian saaret ovat monen kulttuurin kohtaamispaikka. Saarilla elää tai on elänyt muun muassa alkuperäisasukkaita, afrikkalaisia, ranskalaisia, hollantilaisia, brittejä ja intialaisia siirtotyöläisiä. Karibialaiset kulttuurit ovat sekoitus monenlaisia vaikutteita, kieliä ja murteita mutta ennen kaikkea etniseltä taustaltaan erilaisia ihmisiä. Monikulttuurinen karibialainen mies tai nainen on kotisaarensa mukaisesti saanut usein emämaansa kulttuurisen koulutuksen, ja hänelle on opetettu eurooppalaiset ihanteet. Siirtomaavallan murtuessa monet karibialaiset ovat lähteneet siirtolaisiksi joko Yhdysvaltoihin, Kanadaan tai oman entisen emämaansa pääkaupunkiin.

Lisensiaattityöni tutkimuskohteena on 1946 syntyneen jamaikalais-yhdysvaltalaisen Michelle Cliffin romaaniutuotanto. Erittäin vaaleaihoisena kreolina Cliffin asema karibialaisena kirjailijana ja afrokaribialaisen kulttuurin puolestapuhujana on usein ollut problemaattinen. Vaaleaihoisuus ei ole kuitenkaan ainoa seikka, jonka tähden Cliffiä on yritetty sulkeistaa karibialaisen kirjallisuuden keskiöstä. Myös hänen homoseksuaalisuuttaan on pidetty eurooppalaisen dekadenssin muotona, joka ei ole sallittavaa jamaikalaisessa kulttuurissa. Cliffiä on pidetty niin valkoisena karibialaisena, afrikkalais-karibialaisena, afrikkalais-amerikkalaisena kuin ame-

rikkalaisen valtavirran lesbokirjailijanakin. Nämä biografiset paradoksit asettavat Cliffin erilaisten kategorisointien, luokittelujen ja oppositioiden rajoille ja risteyksiin. Hän on kuitenkin kaikissa teoksissaan käsitellyt avoimesti lesbouden teemaa, mitä on pidetty länsimaisen metropolikulttuurin ilmentymänä. Cliff on myös kertonut julkisen lesboutensa olevan syy, joka estää häntä palaamasta äärimmäisen homovihamieliseen Jamaikaan. Jamaika säilyy hänen teoksissaan saavuttamattomana paikkana, joka ei ole homoille tai lesboille turvallinen maa mutta silti aina koti, jota hän rakastaa ja jonka kulttuurista hän ammentaa. Jamaika on äitien ja isoäitien perinteen sija ja henkinen koti, jossa hän ei kuitenkaan voi asua. Tutkielmani keskeisiin kysymyksiin kuuluukin, miten Cliffin romaaneissa luodaan tilaa ja rakennetaan historiaa vaiennetulle karibialaiselle homoseksuaalisuudelle.

Cliffin tuotanto kytkeytyy moninaisen karibialaisen kirjallisuuden kontekstiin, jota johdannoksi selvennän tässä lyhyesti. Karibialaisen kirjallisuuden varhaisinta kautta luonnehtii suullisen kulttuurin muuttuminen kirjalliseksi kolonisoijan ehdoilla. Kirjallisuuden oli siirtomaakaudella tärkeää mukautua siirtomaaisäntien kirjalliseen traditioon saavuttaakseen kaunokirjallisen statuksen. Englantilaistumisen tai ranskalaistumisen

SQS
01/06

118

Pervo/
peruutus/peili
Raportit

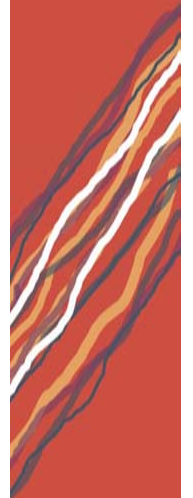
Kaisa
Ilmonen

jälkeistä kautta seurasi *négritude*-liike, joka korosti voimakkaasti afrikkalaisten juurien etsintää sekä paluuta afrikkalaiseen historiaan ja kulttuuriperintöön. 1950-luvulla martiniquelainen teoreetikko Franz Fanon kuitenkin hylkäsi liikkeen liian voimakkaasti menneisyyttä painottavana ja vaati universaaliin vallankumoukseen sitoutumista paremman nykyisyyden ja tulevaisuuden nimissä. Sen sijaan näkemykset synkreettisestä kreolikulttuurista ja moniäänisyydestä yleistyivät 1970-luvulla. Ajatusten taustahahmona toimi kirjailija Edouard Glissant, joka vaati länsi-intialaista kulttuuria keskittymään karibialaisuuteen itseensä sen monine hybridisine piirteineen. Merkittävää ei ole kolonialistinen Eurooppa, myyttinen Afrikka tai utopistinen vallankumous vaan kreolikulttuurin synkreettisen moninaisuuden hyväksyminen ja arvostus.

1970-luvulla karibialainen kirjallisuus tarttui erilaisten rajojen ja alistavien määrittelyjen teemoihin. Monet tuon ajan romaanit tarkastelivat yksilön vieraantumista, epätoivoa, jopa hulluutta karibialaisessa "historiattomassa" kulttuurissa ja pohtivat erilaisia luokkaan ja rotuun liittyviä etuoikeuksia suhteessa kreoli-identiteettiin. Vieraantuneisuus kodista, paikattomuus ja muutot liittyivät keskeisiin kysymyksiin kaunokirjallisuudessa. 1980-luku merkitsi karibialaisessa kirjallisuudessa naiskirjailijoiden voimakasta esiinmarssia. Monet nuoret naiset kuten esimerkiksi Michelle Cliff, Jamaica Kincaid, Pauline Melville, Zee Edgell tai Erna Brodber julkaisivat 80-luvun aikana esikoisteoksensa. Tämä aika merkitsi myös karibialaisen kirjallisuuden saattamista laajempaan

tietoisuuteen. Vuosikymmenen aikana julkaistiin useita antologioita ja kokoomateoksia sekä järjestettiin ensimmäinen karibialaista naiskirjallisuutta käsittelevä konferenssi. Toisaalta 80-luku merkitsi myös karibialaisen kirjallisuudentutkimuksen kehittymistä. Nouseva postkoloniaalinen tutkimus alkoi kiinnittää huomiota Karibian kirjallisuuden monivivahteiseen kaleidoskooppiin, ja lopulta vuonna 1990 julkaistiin ensimmäinen kattava tutkimusantologia karibialaisesta naiskirjallisuudesta, *Out of the Kumbula. Caribbean Women and Literature*. Karibialaisen kirjallisuuden esiinmarssia terävöitti Derek Walcottin Nobelin kirjallisuuspalkinto vuonna 1992.

1980-luvun karibialainen naiskirjallisuus muodostaa melko yhtenäisen kentän. Rodun problematiikka, kolonialismi ja oma erityinen identiteetti, joka nähtiin hybridisenä, synkreettisenä ja karibialaisesta kansanperinteestä ammentavana, muodostivat sen keskeiset lähtökohdat. Koulutus, uskonto, vastarinta ja erilaiset kasvu- ja kehitystarinat säilyivät tavallisina aiheina kaunokirjallisuudessa. Samalla alettiin etsiä omaa ja yhteisöllistä kreolimenneisyyttä sekä kirjoittaa uudelleen hegemonisen historiankirjoituksen vaientamaa karibialaista historiaa. Naiskirjallisuus havahtui mustien naisten moninaisen alistuksen mekanismeihin. Cliffin teokset korostavat uudelleentulkittuja perinteitä, muistoja tai historiaa, joiden avulla voidaan uudistaa siirtomaavallan tuottamaa esitystä itsestä. Esseessään *A Journey into Speech* (1985) hän kuvailee projektiaan seuraavasti: "Ehyenä karibialaisena naisena kirjoittaminen vaatii meiltä oman afrikkalaisen menneisyytemme jäljittämistä ja vaatimista takaisin valitsemalla

aiheeksemme sen historian, joka upotettu mereen, ripoteltu tuhkana ruokopeltoihin, hävinnyt metsiin tai vangittu sellaiseen luokkajärjestelmään, joka nojaa roturajoihin. Tämä on mielistämme pois-valkaistu menneisyys. Meidän on löydettävä sellaiset esisiemme taidemuodot ja kieli, jotka ovat olleet meiltä kiellettyjä. Tämä tarkoittaa mielestäni alistajan opettamien muotojen sekoittamista, hänen kielensä ohittamista ja hänen tyyliinsä valtaamista – omiin tarkoituksiimme.”

Tällaisiin teemoihin paneutuu myös liseniaattityöni Cliffin romaanista *Abeng* (1984), joka kuvaa murrosikäisen tytön kasvua 60-luvun Jamaikalla, sen jatko-osasta *No Telephone to Heaven* (1987), joka keskittyy päähenkilön aikuisvuosiin sekä itsenäisestä teoksesta *Free Enterprise* (1993), jonka tapahtumat sijoittuvat viime vuosisadan taitteen Yhdysvaltoihin. Luen romaaneja analysoiden niistä historian ja toimivan karibialaisen naisidentiteetin uudelleenkirjoittamisen projektia. Tähtään työssäni niiden keinojen etsimiseen, jotka mahdollistavat jälkikoloniaalisen identiteetin rakentamisen yksilölle, joka on aiemmin kuvattu rasistisesti, yleistävästi ja (hetero)seksistisesti. Tutkielmani asettuu metodisesti postkoloniaalisen kirjallisuudentutkimuksen kenttään. Tavallisesti sillä käsitetään kaunokirjallisuudessa esiintyvien koloniaalisten valtasuhteiden kriittistä tarkastelua. Kiinnitän myös käyttämäni feministiset ja queer-teoreettiset näkökulmat postkoloniaaliseen kirjallisuudentutkimukseen. Tutkielmani pyrkii pohtimaan moninaisten identiteetin akselien, kuten rodun, luokan, sukupuolen ja seksuaalisuuden, limittymistä uudelleenkirjoitettavaan historiaan. Käsitelyssäni olenkin pyrkinyt myös metodiseen limittynei-

syyteen – luentoihin queer-teorioiden, postkoloniaalisten ja feminististen teorioiden sekä poststrukturalistisen teoriakentän rajoilla ja leikkauskohdissa.

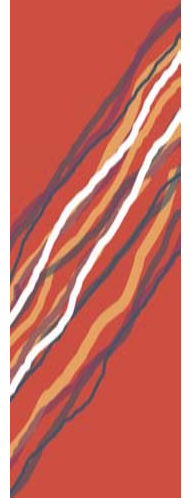
Identiteetti-problematiikan lisäksi käsittelen työssäni länsimaisen historiankirjoituksen ja karibialaisen kaunokirjallisuuden monimutkaista suhdetta ja pohdin, miten Cliffin romaanit horjuttavat länsimaisten tulkintatapojen traditiota. Liseniaattityöni noudattelee Cliffin romaaneja seuraillen eräänlaista kertomuksen ja vastakertomuksen dialektiikkaa. Olen aluksi hahmotellut, miten ja millaiseksi länsimainen moderni historiankirjoitus muovasi esityksensä Karibian saarista ja miten Cliff teoksissaan purkaa tätä hegemonista kertomusta. Teokset esittävät eurooppalaisen moderniteetin peilanneen Karibiaa sivistyksen takapihana, omien kulutushyödykkeittensä tuotantosiilona ja fetissoituna paratiisina. Tälle kertomukselle romaanit työstävät vastakertomuksia, jotka osoittavat opitun version Karibian historiasta vain yhdeksi mahdolliseksi tarinaksi, joka on kerrottavissa myös toisin ja uusista näkökulmista. Olen pohtinut, miten tutkittavat teokset eivät niinkään pyri jonkinlaisen essentiaalisen afrikkalaisuuden esiin nostamiseen eurooppalaisuuden vastapoolina vaan muotoutuvat uudelleenlaisiksi dialektisiksi versioiksi kreolisoituneesta karibialaisesta menneisyydestä. Cliffin romaanit yhdistävät toistuvasti queerin tai homoseksuaalisoidun näkökulman tähän uudelleenkirjoitettuun karibialaiseen menneeseen.

Käsiteltyäni Cliffin hyödyntämän kreolikielen merkitystä vastakertomusten välineenä siirryn tarkastelemaan teemaattisesti erilaisia vastakertomusten logiikkoja hänen

SQS
01/06

120

Pervo/
peruutus/peili
Raportit

Kaisa
Ilmonen

romaaneissaan. Aluksi tarkastelen kreolisoituneita myyttejä hegemonisia rakenteita häiritsevinä toistoina. Luonnollisiksi totuuksiksi naamioituvat valtamyytit, joita nimitän Jacques Derridaa mukaillen valkoisiksi mytologioiksi, murtuvat teoksissa kreolisoiduiksi ja (homo)seksualisoiduiksi uudelleenkirjoituksiksi. Esimerkiksi Kolumbuksen Amerikan löytäminen, Shakespearen henkilöt tai länsimaisen mytologian monet hahmot puetaan teoksissa uusiin vaatteisiin. Tuttujen myyttien kertominen toisin ja uudelleen paljastaa näiden perustavien valkoisten mytologioiden kerronnallisuuden. Myyttien jälkeen käsittelen karibialaista rituaalisuutta kolonisoidun naisruumiin uudelleenrakentamisen keinona teoksissa. Yhdistän rituaalisuuden althusserilaiseen interpellaatioon, jossa ritualisoitunut valta kutsuu subjektit tiettyihin aseisiin. Tulkitsen sen sijaan karibialaisen rituaalisuuden ja lesbisten riittien kuvaukset Cliffin teoksissa vastadiskurssin paikoiksi, joissa alistettu nainen kutsutaan uudenlaisen, usein queer-toimijuuden piiriin.

Myyttien ja riittien lisäksi pohdin äiti- ja isoäiti-hahmojen merkityksiä Cliffin teoksissa. Tarkastelen erilaisten äiti-hahmojen välittämää kuvaa menneisyydestä eräänlaisena vastahistoriana, joka säröittää patriarkaalisia ja kolonialistisia esitystapoja Karibian historiasta. Tulkitsen teosten radikaaleja soturiäitejä diskurssina, joka uudistaa viktoriaaniseen äitimyyttiin liittyviä malleja. Samalla romaanien queer- tai lesboäitihahmot luovat käsikirjoituksia kumoukselliselle äidinperinteelle, joka teoksissa synnyttää postkoloniaalisen ja feministisen tyttären. Neljäs keskeinen vastakertomuksellinen teema liseniaattityös-

säni tarkastelee muistia ja muistamista Cliffin romaaneissa. Esitän erilaisten muistitarinoiden paljastavan niin kutsutun virallisen muistin eli kirjoitetun historian ideologisuuden. Romaanien sukupuolitetusta ja seksualisoidusta vastamuistista tulee teoksissa parantumisen ja identiteetin rakentamisen tila.

Tutkielmani viimeinen luku on laajemmin seksuaalisuutta ja etnisyyttä ristiinlukeva osa. Pohdin, miten Cliffin teokset uudelleenkirjoittavat karibialaista historiaa myös siten, että erilaisille homo- lesbo- ja transsubjekteille rakentuu siihen tilaa. Epänormatiivista seksuaalisuutta ei pois-suljeta uudelleentulkitusta karibialaisesta menneisyydestä. Teokset korostavat teemaa esimerkiksi luomalla kuvauksia erilaisista queer-parantajahahmoista, jotka parantaessaan heteropatriarkaalisen valtajärjestelmän haavoittamia ruumiita ikään kuin parantavat myös kolonialismin haavoittamaa historiaa Karibiassa. Nykyään käynnissä oleva queer-teoreettinen keskustelu onkin pyrkinyt kiinnittämään huomiota kulttuurisen identiteetin moni-naisten osien, esimerkiksi luokan, rodun, etnisyyden, iän ja maantieteellisen sijainnin kysymyksiin. Tarkastelenkin viimeisessä osiossa sitä, miten teokset paljastavat ja tuovat esiin kolonialismin yhteyden valkoisuuden, maskuliini-suuden ja heteropatriarkaalisuuden ideaaleihin. Teokset eivät pyri irrottamaan homoseksuaalisuutta karibialaisuudesta, kuten saarten äärimmäisen homofobinen kulttuuri on aiemmin tehnyt, vaan ne liittävät sen osaksi etnistä menneisyyttä. Uudelleenkirjoitettu historia on teoksissa verkosto, jossa intersektionaalinen queer-tietoisuus prosessoituu.

SQS
01/06

121

Pervo/
peruutus/peili
Raportit

Kaisa
Ilmonen

Tutkielmani Michelle Cliffin romaaneista johtaa neljään keskeiseen päätelmään. Ensinnäkin teokset pyrkivät historian uudelleenkirjoittamiseen kaunokirjallisuuden keinoin. Länsimainen ja ”oikeana” pidetty historiantkirjoitus osoitetaan kolonialistista ideologiaa kantavaksi narraatioksi, joka on riippuvainen tekijänsä tavasta jäsentää todellisuutta. Toisena johtopäätöksenä esittäisin Cliffin romaanien vastahistorian olevan sukupuoli- ja seksuaalinormeja murtavaa. Kuten todettu, teokset rakentavat historiaa, jossa myös afrikkalais-karibialaisilla homo-, lesbo-, ja transsubjekteilla on tila ja toimijuus. Kolmanneksi esitän tämän vastahistorian olevan dialogisessa suhteessa niin sanottuun valtakertomukseen. Kerto-

muksen ja vastakertomuksen logiikka ei ole teoksissa oppositionaalista, vaan kumpikin versio rakentaa toinen toistaan. Neljäs johtopäätökseni koskeekin siis teosten rakentaman vastahistorian hybridistä, muuntuvaa ja ”queeritettyä” luonnetta. Cliffin romaanien postkoloniaalinen historia ei johda utopioihin paluusta Afrikkaan tai essentiaalisten identiteettien etsintään.

Menneisyyden rakentamisesta tulee teoksissa tie uudelleen tulevaisuuteen. Historia on nähtävä uusin silmin ja tulkittava toisin. Eräs *No Telephone to Heavenin* jamaikalaisista päähenkilöistä toteaaakin: *“But we are past here. A peculiar past. For we have taken the master’s past as our own. That is the danger.”*

FL Kaisa Ilmosen yleisen kirjallisuustieteen alaan kuuluva lisensiaatintutkimus *Historian ja naisidentiteetin uudelleenkirjoittaminen Michelle Cliffin romaanituotannossa* tarkastettiin 20.6.2005 Turun yliopistossa yleisen kirjallisuustieteen oppiaineessa. Tarkastajina toimivat FT Raisa Simola Joensuun yliopistosta ja dosentti Matti Savolainen Tampereen yliopistosta. Työ oli osa Turun yliopiston yleisen kirjallisuustieteen oppiaineessa toiminutta akatemian projektia *“Fictional Constructions of Cultural Identity”*, jonka johtajana ja samalla työnohjaajana toimi professori Pirjo Ahokas.

SQS
01/06

122

Pervo/
peruutus/peili
Raportit

Kaisa
Ilmonen